

GRZEGORZ RAFIŃSKI

PROBLEM PRZECIWNIKÓW ŚW. PAWŁA W 1 Kor.

Treść: Wstęp; I. Zasadnicze tezy przeciwników św. Pawła — niektóre trudności badawcze; II. Dotychczasowe interpretacje tez przeciwników św. Pawła w 1 Kor; III. Ocena dotychczasowych badań.

WSTĘP

Temat przeciwników, z którymi polemizował w 1 Kor św. Paweł, posiada już obszerną literaturę.¹ Dyskusja uczonych nie została jednak zamknięta. Przeciwnicy św. Pawła w Koryncie są ciągle problemem. W niniejszym artykule pragniemy uwypuklić trudności przed jakimi stoi badacz zagadnienia, punkty, z jakich dotąd opracowywano temat, elementy jakie już wyjaśniono, i jakie czekają na odpowiedź. Na tej bazie spróbujemy dopiero podać wnioski, na jakie pozwala dzisiejszy stan badań. Motywem podjęcia tematu jest nie tylko historyczna dociekliwość, ale dążność do zrozumienia 1 Kor. Zgodnie bowiem z zasadą tzw. koła hermeneutycznego nie tylko tekst „tworzy” określony obraz u czytelnika, ale i określone „Vorverständnis” czytelnika „tworzy” tekst. Kontekst historyczny rzuca na istotną wymowę tekstu. Warunkiem zrozumienia 1 Kor jest między innymi próba uchwycenia, kim byli przeciwnicy Pawła.

I. ZASADNICZE TEZY PRZECIWNIKÓW ŚW. PAWŁA — NIEKTÓRE TRUDNOŚCI BADAWCZE

Podstawowym źródłem dla badania problemu przeciwników św. Pawła w Koryncie jest sam tekst 1 Kor, zawierający polemikę z pewnymi postawami i poglądami, oraz odpowiedzi

¹ Ogólną orientację w literaturze dają: R. Baumann, *Mitte und Norm des Christlichen. Eine Auslegung von 1 Korinther 1, 1—3, 4*, Tübingen 1968, s. 7—20; N. A. Dahl, *Paul and the Church at Corinth according to 1 Corinthians 1:10—4:21*, w: *Christian History and Interpretation: Studies presented to John Knox*, W. R. Farmer, C. F. D.

na zapytania, z czego — pośrednio — możemy wnioskować na temat postaw przeciwników Pawła. Najwyższy spór uczonych toczy się wokół czterech pierwszych rozdziałów listu. Podstawą do wniosków są oczywiście również pozostałe rozdziały, szczególnie 1 Kor 15, oraz perykopy nakreślające rozmaite problemy praktyczne w gminie. Wśród źródeł, naświetlających problem oponentów, nie bez znaczenia są też dane innych ksiąg Nowego Testamentu, jak również archeologia i historia powszechna. Podstawą do wniosków jest też studium porównawcze 1 Kor z różnymi tradycjami w ówczesnym świecie.

Na podstawie powyższych źródeł jawi się określony obraz problemów istniejących w młodej gminie korynckiej. Przeciwnicy św. Pawła pojawić się musieli w wyniku działalności w Koryncie, innych jeszcze misjonarzy (por. 3, 10—17). Ich działalność zmierzać musiała w kierunku niepożądanym przez Apostoła, a co więcej skutkiem jej było powstanie frontu przeciwników. Niepokojące wieści z gminy skłoniły Pawła do kolejnej interwencji², jaką był list, który prawdopodobnie utożsamia się z kanonicznym 1 Kor. Z listu dowiadujemy się, że istniał w gminie jakiś rozłam, podział na partie: „...każdy z was mówi: Ja jestem po stronie Pawła”, „Ja Apollosa”, „Ja należę do Piotra”, a „Ja do Chrystusa” (1, 12)³. Dz 18, 27—19, 1 potwierdzają, że Apollos istotnie przebywał w Koryncie. Niektórzy uczeni dowodzą też, że był tam św. Piotr⁴. Jak wskazuje historia powszechna, Korynt, a więc i nowo powstała gmina, poddany był wielostronnym wpływom i rozwijał się na styku wielu tradycji ideowo-religijnych. Młode miasto portowe, zróżnicowane pod względem ludnościowym,

Moule, R. R. Niebuhr, Cambridge 1967, s. 313—315; K. Romaniuk, *Zagadnienia wybrane z introdukcji szczegółowej do Listów św. Pawła*, Poznań 1980, s. 88—92.

² Wcześniej już św. Paweł posłał jeden list (o którym wspomina w 5, 9), wysłał do Koryntu Tymoteusza (4, 17—21; 16, 10 n; Dz 19, 22), kontaktował się z delegatami z Koryntu: wpierw z „ludźmi Chloe” (1, 11 ns), a potem ze Stefanasem, Fortunatem i Achaikiem (16, 15—18), otrzymał także od mieszkańców jakiś list (7, 1); docierały również do Pawła pogłoski o sytuacji panującej w gminie (5, 1).

³ Przekład Biblii Poznańskiej.

⁴ Por. C. K. Barrett, *Cephas and Corinth*, w: *Abraham unser Vater. Juden und Christen im Gespräch über die Bibel, Festschrift für Otto Michel zum 60. Geburtstag*, hrsg. O. Betz, M. Hengel, P. Schmidt, Leiden — Köln 1963, s. 1—12; K. Romaniuk, *Czy święty Piotr działał na terenie Koryntu?*, RTK 22, z. 1 (1975), s. 104—106.

nie posiadające jeszcze elity „z urodzenia”, ogarnięte więc duchem pewnej niezależności musiało sprzyjać uleganiu różnorodnym ideom.⁵ Na pewno też — co potwierdza archeologia — istniała w mieście kolonia ludności żydowskiej⁶. Wiemy z listu św. Pawła, że pod nieobecność Apostoła gmina uległa określonym tendencjom, które charakteryzują terminy:

- *sophia, gnosis* (1, 17—4, 6) — określające orientację wiary w kierunku ludzkiej mądrości i nadzwyczajnego poznania;
- *zelotai pneumaton* (Pawłowe określenie Koryntian w 14, 12) — uleganie religijności ekstatycznej z podkreśleniem wagi zjawisk nadzwyczajnych i glosolalii (por. rozdz. 12 i 14);
- *kauhasthai, physiousthai* (szcz. 4, 7—13) — terminami tymi Paweł określa samoświadomość oponentów z ich „teologią chwały” i elitaryzmem;
- *panta moi eksestin* (6, 12) — akcentuje wolność w szukaniu liderów (1, 10—4, 21), w sferze życia seksualnego (*porneia*: 6, 12—20), życia religijnego, liturgii (8, 1—11, 1; 11, 5—15; 14, 34—35);
- *anastasis nekron ouk estin* (15, 12).

W Koryncie zaistniały też inne nieporządki: przypadki kazirodztwa (5, 1—13), procesowanie się przed sądami pogańskimi (6, 1—11), jak również powstały problemy społeczne (7, 17—24) i wątpliwości związane z małżeństwem i dziewictwem na tle tendencji ascetycznych (7, 1—16; 25—30). Podważano ostatecznie autorytet apostołski św. Pawła.

Próba dokładniejszego scharakteryzowania przeciwników św. Pawła napotyka na trudności. Jak bowiem rozumieć 1 Kor 1, 11 ns.: Ile było partii i jak je scharakteryzować? Jaki jest stosunek przeciwników z 2 Kor do przeciwników z 1 Kor? Do jakiego nurtu tradycji można przyporządkować przeciwników Pawła? Okazuje się, że zależnie od odpowiedzi na to

⁵ „A newly created city, with a very mixed populations of Italians Greeks, Orientals, and adventurers from all parts, and without aristocracy as old families, was likely to be democratic and impatient of control; and the conversion to Christianity would not be at once, if at all, put an end to this independent spirit”; A. Robertson, A. Plummer, *First Epistle St Paul to the Corinthians*, Edinburgh 1929, s. XV.

⁶ Por. A. Deissmann, *Licht vom Osten. Das Neue Testament und die neuentdeckten Texte der hellenistisch — römischen Welt*, Tübingen 1909, s. 8 ns.

ostatnie pytanie różnie można rozumieć przytoczone wyżej pojęcia i zdania określające samoświadomość oponentów. Próby odpowiedzi na te pytania są utrudnione przynajmniej z następujących powodów:

1. Chociaż przeważa wśród uczonych pogląd o jedności 1 Kor, to jednak trzeba wziąć pod uwagę i przeciwne zdania. W obecnym kanonicznym tekście 1 Kor widzą niektórzy zestawienie kilku listów św. Pawła (dwóch? trzech? czterech?)⁷ czy też ślady pracy szkoły Pawłowej powstałej w Efezie⁸. Głosy te zmuszają do ostrożnego formułowania wniosków. Czy na przykład sytuację przedstawioną w rozdziałach 1—4 można bez zastrzeżeń odnosić do sytuacji ukazanej w dalszych rozdziałach listu?

2. Z podobnych względów nie można traktować 2 Kor jako dokumentu bezpośrednio naświetlającego realia, do których nawiązywał 1 Kor, choć nie można pomijać tego listu jako materiału porównawczego. W okresie dzielącym powstanie obu listów, sytuacja w gminie nie była już identyczna. W każdym razie nie ma jasności co do sytuacji relacjonowanej (włącznie z problemem przeciwników) w 1 Kor i 2 Kor⁹. Dzieje Apostolskie wnoszą niezbyt dużo informacji, gdyż autor ich reprezentuje niezależną, nieco inną od św. Pawła linię¹⁰.

3. Można też mieć wątpliwości, czy wszystkie błędy, prostowane w liście, muszą z konieczności być charakterystyką oponentów. Błędy zdarzały się na pewno nie tylko przeciwnikom Apostoła. Powstaje więc pytanie, jakie treści odnosi św. Paweł do adresatów, a jakie do przeciwników. Trzeba uwzględnić także inną możliwość, na którą wskazuje J. Munc k, że w 1 Kor przeciwnicy nie są w świadomości Pawła jasno oddzieleni od adresatów listu, gdyż polemizuje on z Kościołem korynckim jako takim, a nie z określonymi osobami lub partiami. W Kościele korynckim jako całości miałyby zajść pomieszanie Ewangelii, nauczania mądrościowego Pawła z filozofią i sofistyką środowiska hellenistyczne-

⁷ Dyskusję na ten temat relacjonuje: K. Romaniuk, *Zagadnienia wybrane z introdukcji*, dz. cyt., s. 88—92.

⁸ Por. H. Conzelmann, *Paulus und die Weisheit*, NTS 12 (1965—66), s. 231—244.

⁹ Por. N. A. Dahl, *Paul and the Church at Corinth*, art. cyt., s. 314—316.

¹⁰ Por. A. Robertson, A. Plummer, *First Epistle of St Paul to the Corinthians*, dz. cyt., s. XVI.

go¹¹. Już w okresie pisania 2 Kor Apostoł na pewno jasno rozpoznaje swoich przeciwników. Teza zaś Muncka odnośnie do 1 Kor nie jest bezdyskusyjna, gdyż autor ten interpretuje sytuację powstania listu opierając się na pojęciu — założeniu „Urgemeinde”, które uważa na przykład W. D. Davies¹² za zewnętrzny schemat upraszczający sytuację pierwotnego Kościoła. Pogląd Muncka jest odosobniony. Zdecydowana większość autorów stoi na stanowisku, że w 1 Kor mamy do czynienia z określonymi przeciwnikami. W dalszych analizach będziemy dlatego używać pojęcia: przeciwnicy św. Pawła w Koryncie.

4. Kontrowersyjne jest też ciągle zdanie z 1 Kor 1, 12: „Ego men eimi Paulou, Ego de Apollo, Ego de Kepha, Ego de Christou”. Nie ma decydujących argumentów odnośnie do ustalenia ilości partii w Koryncie¹³. Wydaje się jednak, że najbardziej prawdopodobną jest liczba trzech frakcji. W tym przypadku oświadczenie Pawła: Ja należę do Chrystusa, korespondowałoby z bezpośrednio następującą parenezą umo-

¹¹ Por. J. Munck, *Paulus und die Heilsgeschichte*, Aarhus — København 1954; *szcz. rozdz. 5: Die Gemeinde ohne Parteien. Studien über 1. Kor. 1—4*, s. 127—161.

¹² Por. W. D. Davies, *Christian Origins and Judaism*, London 1962, s. 195 ns.

¹³ E. B. Allo (*Saint Paul. Première Éptre aux Corinthiens*, Paris 1934, s. 80—87) pisze o czterech partiach w Koryncie: Pawła, Apollosa, Kefasa i skrajnych zelotach Prawa, tzw. partii Chrystusa. Według E. Dąbrowskiego (*Prolegomena do Nowego Testamentu*, Warszawa 1952, s. 149), określenie czwartej partii wynika z błędu kopisty — chodzi o partię niejakiego Crispusa. Pogląd o istnieniu trzech partii: paulinistach, petrynistach i apollonistach, przy czym zdanie: „Ego de Christou” miałoby być (ironicznym) pouczeniem Pawła, zapoczątkował R. Reitzenstein (*Die hellenistische Mysterienreligionen. Nach Ihre Grundgedanken und Wirkungen*, Leipzig — Berlin 1920, s. 185 ns), a reprezentują ostatnio w Polsce: J. Stępień, *Teologia św. Pawła. Człowiek i Kościół w zbawczym planie Boga*, Warszawa 1979, s. 271—274; K. Romanuk, *Zagadnienia wybrane z introdukcji*, dz. cyt., s. 94. Ku istnieniu liczby trzech frakcji przychyliła się też J. Weiss (*Der erste Korintherbrief*, Göttingen 1910, s. 28), który jednak uważa ostatnie zdanie z 1 Kor 1, 12 za głosę. O dwóch stronictwach: zwolennikach Pawła i Apollosa z jednej strony, a z drugiej strony partii Kefasa głoszącej, że należy do Chrystusa, pisał F. Ch. Baur (*Die Christus partei in der korinthischen Gemeinde, der Gegensatz des paulinischen und petrinischen Christentums in der ältesten Kirche, der Apostel Petrus in Rom*, „Tübinger Zeitschrift für Theologie” 1831, Heft 4, s. 76 ns.). Na jedną tylko grupę: partię Chrystusa, wskazywał W. Lütgert, (*Freiheitspredigt und Schwermgeister in Korinth*, Leipzig 1908).

tywowaną w sposób chrystologiczny¹⁴. Z punktu widzenia tekstu 1 Kor problem ilości partii traci swoją ważność, gdy dojdzie się do wniosków (uważanych przez niektórych za „pewnik”, co do którego istnieje powszechna zgoda uczonych)¹⁵, że 1 Kor 1—4 adresował Paweł do Kościoła w Koryncie jako całości oraz — że niemożliwe jest przyporządkowanie poszczególnych perykop z 1 Kor 5—16 do konkretnych partii. Ostatnio podważono oba te „pewniki”. Zakwestionowano jednolitość 1 Kor 1—4¹⁶, jak również pojawiły się próby ustalenia źródeł poszczególnych problemów w Koryncie (referowanych w całym liście) przez odniesienie do działalności konkretnych misjonarzy¹⁷. Próby te są jednak wysoce hipotetyczne. Zbyt mało mamy danych na temat Apollosa, aby z pewnością móc przypisać jego działalności określone spory w Koryncie. Mogły dochodzić inne przyczyny, nie tylko działalność Pawła, Apollosa i Kefasa, do których odnosić się może któraś z perykop. Przecież już komentarz A. Robertsona — A. Plummera (1911 r.) zawiera pogląd, że istota partii nie polegała na posiadaniu odrębnych poglądów, lecz na atakowaniu drugiej partii; nie chodziło o twierdzenie, że coś prawdą jest, ale o atak, że coś prawdą nie jest. Ponadto — według tych uczonych — różnice między Pawłem i Apollosem nie polegały na różnicach poglądów, ale na różnicy sposobu podawania prawd. Można co najwyżej ogólnie określić ogólne tendencje poszczególnych głosicieli: hellenistyczny intelektualizm (Apollos), żydowski konserwatyzm (Kefas) i — być może, jeśli były cztery partie — skrajny zelotyzm (partia „Chrystusa”)¹⁸. Bezsporne jest ogólne stwierdzenie, że w Kościele korynckim były jakieś kłótnie i rozłamy¹⁹. Natomiast, jak stwierdza K. Romaniuk, „...geneza... — właściwie wszystkich — partii

¹⁴ Por. K. Romaniuk, *Zagadnienia wybrane z introdukcji*, dz. cyt., s. 94.

¹⁵ Por. N. A. Dahl, *Paul and the Church at Corinth*, art. cyt., s. 315.

¹⁶ Niektórzy na przykład uważają 1 Kor 2, 6—16 za tekst nie-Pawłowy: zob. M. Widmann, *1 Kor 2, 6—16. Ein Einspruch gegen Paulus*. Zeit N TWiss 70 (1979) 44—53; H. Conzelmann, *Paulus und die Weisheit*, art. cyt., s. 238 ns.

¹⁷ Por. H.-M. Schenke, K. M. Fischer, *Einleitung in die Schriften des Neuen Testaments*, t. I: *Die Briefe des Paulus und Schriften des Paulinismus*, Berlin 1978, s. 95 ns.

¹⁸ Por. A. Robertson, A. Plummer, *First Epistle St Paul to the Corinthians*, dz. cyt., s. 13 ns.

¹⁹ Por. J. Stępień, *Teologia św. Pawła*, dz. cyt., s. 274.

korynckich pozostaje nadal nie wyjaśniona”²⁰. Tak więc ze względu na powyższe trudności problem partii korynckich ma ograniczone znaczenie dla naświetlenia kwestii przeciwników Pawła.

5. Jawi się też problem natury metodologicznej: Na ile możliwe jest odkrycie poglądów przeciwników Pawła, jeśli podstawą badań jest tekst, w którym zawarta jest myśl i mentalność Apostoła? Przecież niekiedy mógł św. Paweł dokonywać celowych przejaskrawień tez oponentów, przynajmniej niekiedy posługiwał się stylem diatryby stoicko-cynickiej, w którym oponent i jego poglądy są fikcją literacką podkreślającą myśl autora²¹. Ponadto z faktu odniesienia terminologii czy pewnych poglądów przeciwników do określonego nurtu ideowo-religijnego nie wynika prosta konieczność interpretowania innych elementów w duchu tej wyodrębnionej tradycji. Dowodem jest sam św. Paweł, który syntetyzuje w oryginalną całość elementy wielu tradycji, często nadając znanym w środowisku terminom nową treść. Dodajmy do tego, że celem Apostoła nie było precyzyjne definiowanie poglądów przeciwników. Paweł wykląda nade wszystko „własną Ewangelię” (por. Rz 2, 15; 16, 25).

6. Obraz przeciwników św. Pawła dodatkowo zaciemnia fakt, że zdania przynajmniej niektórych uczonych są wynikiem spojrzenia na problem w świetle szerszych założeń, również filozoficznych. Wymieńmy F. C. Baura, który oparł się na filozofii Hegla, aby interpretować katolicyzm jako syntezę petrynizmu (teza) i paulinizmu (antyteza)²². Elementy filozofii i założenia metodologiczne decydują niekiedy o interpretacji zjawiska gnozy²³. Wchodzą w grę także rozmaite „mody” rozwiązywania problemu. Tak jest na przykład z autorami, którzy używają w analizach modnych dziś terminów: „burżuazja”, „proletariat”²⁴. Nie bez znaczenia jest też przynależność autorów do określonej szkoły czy nawet obszaru językowego. Na temat gnostyków i judaizujących w Ko-

²⁰ K. Romaniuk, *Zagadnienia wybrane z introdukcji*, dz. cyt., s. 95.

²¹ Por. R. Bultmann, *Der Stil der paulinischen Predigt und die kynisch-stoische Diatribe*, Göttingen 1910; N. Schneider, *Die rhetorische Eigenart der paulinischen Antithese*, Tübingen 1970.

²² Zob. F. Ch. Baur, *Die Christuspartei*, art. cyt., passim.

²³ Por. W. Myszor, *Gnostycyzm. Przegląd publikacji*, STV 13, nr 1 (1975), s. 203.

²⁴ Por. S. Arai, *Die Gegner des Paulus im I. Korintherbrief und das Problem der Gnosis*, NTS 19 (1972—73), s. 430 ns.

ryncie piszą na przykład prawie wyłącznie uczeni niemieckojęzyczni.

Mając na uwadze te realia i trudności badawcze przejdźmy do omówienia zasadniczych prób interpretacji, zarysowanych powyżej ogólnie też przeciwników, z którymi polemizował św. Paweł w 1 Kor.

II. DOTYCHCZASOWE INTERPRETACJE TEZ PRZECIWNIKÓW ŚW. PAWŁA W 1 KOR

Współczesną dyskusję na temat przeciwników św. Pawła w Koryncie zapoczątkował F. C. Baur, który dopatrywał się istoty kontrowersji w sporze między paulinistami a judaizującymi Piotra²⁵. Odmienne od Baura stanowisko zajął na początku naszego wieku W. Lütgert, według którego oponentami Pawła nie byli judaizujący, ale libertyńscy pneumatycy reprezentujący wczesny rodzaj gnostycyzmu jako nadzwyczajnej „gnosis”, dostępnej tylko elicie „doskonałych”, podkreślający znaczenie istotne zjawisk nadzwyczajnych, entuzjastycznych²⁶. Lütgert nie ma jeszcze na myśli gnozy w znaczeniu technicznym jako systemu (znanego w II wieku). We wskazanym przez tego autora kierunku poszli zwolennicy tzw. „Religionsgeschichte”, określając ów koryncki entuzjazm przez przyporządkowanie do świata hellenistycznego, a ściślej — gnostycyzmu. Równocześnie istnieje drugi nurt badań, którego przedstawiciele odwołują się do wątków ideowo-religijnych znanych w judaizmie.

Pierwszą z możliwości tłumaczenia sytuacji w Koryncie podjął na początku stulecia R. Reitzenstein, który tłumaczył Pawłową terminologię i religijność Koryntian przez elementy współczesnej religijności hellenistycznej, religii misteriiów i synkretycznej „gnozy”²⁷. Ujmowanie chrześcijaństwa w Koryncie na tle religii misteriiów i gnozy dźwięczy w szeregu prac późniejszych autorów, żeby wymienić tylko R. Bultmanna²⁸, zaś tezę o gnostyckich przeciwnikach Pawła w Koryncie podtrzymują inni współcześni, z których

²⁵ Por. F. Ch. Baur, *Die Christuspartei*, art. cyt., s. 76n.

²⁶ Por. W. Lütgert, *Freiheitspredigt*, dz. cyt., s. 86, 134n.

²⁷ Por. R. Reitzenstein, *Die hellenistische Mysterienreligionen*, dz. cyt., s. 185—204.

²⁸ „In Wahrheit betrachten die Korinther die Parteihäupter offenbar als Mystagogen (vgl. 1, 14—17) und als Gnostiker”; R. Bultmann, *Karl Barth „Auferstehung der Toten”*, w: *Glauben und Verstehen I, Gesammelte Aufsätze*, Tübingen 1964, s. 40.

najbardziej reprezentatywni są: U. Wilckens²⁹, W. Schmithals³⁰ i H. Conzelmann.³¹ Ta początkowa, dość „nieociosana” teza o gnostycyzmie w pełnym tego słowa znaczeniu (tak stawał problem jeszcze R. Bultman) pojawia się dziś w nowym ujęciu. Nowsi autorzy z reguły piszą o jakimś wczesnym typie przed-gnostycyzmu³². Nie jest naszym zadaniem wymieniać wszystkich zwolenników tej linii interpretacji 1 Kor, ale choćby z pobieżnego przejścia współczesnych prac na temat listu można wywnioskować, jak wielką dyskusję wzbudził ten pogląd. Obok zwolenników tezy te spotkały zdecydowanych krytyków³³.

Istnieje też w literaturze obszerny nurt innego tłumaczenia tła kontrowersji w Koryncie, a mianowicie przez wpływy judaistyczne (judaistyczno-hellenistyczne). Okazuje się, że to wszystko, co jedni autorzy tłumaczyli przez odniesienie do gnostycyzmu, inni doskonale tłumaczą przez kontekst myśli żydowskiej, a jeśli hellenistycznej, to bez uciekania się do pojęcia gnostycyzmu (w sensie technicznym). Podajmy kilka reprezentatywnych przykładów. Klasyczny komentator św. Pawła, P. Prat, w wydanej w 1927 roku *Teologii św. Pawła* dowodzi, że oponentami Pawła byli zarówno Grecy, jak i Żydzi. Oczekiwali oni od Apostoła mądrości rozumianej przez

²⁹ Por. U. Wilckens, *Weisheit und Torheit. Eine exegetisch-religions-geschichtliche Untersuchung zur I Cor 1 und 2*, Tübingen 1950.

³⁰ Por. W. Schmithals, *Die Gnosis in Korinth. Eine Untersuchung zu den Korintherbriefen*, Göttingen 1956, 1965.

³¹ Por. H. Conzelmann, *Der erste Brief an die Korinther*, Göttingen 1969.

³² W. Schmithals i H. Conzelmann wprowadzają pojęcie „gnosis in statu nascendi” (zob. W. Schmithals, *Die Gnostischen Elemente im Neuen Testament als hermeneutisches Problem, w: Gnosis und NT*, hrsg. K. W. Tröger, Berlin 1973, s. 358—381; H. Conzelmann, *Der erste Brief an die Korinther*, dz. cyt., s. 30); R. McWilson pisze o „an incipient Gnosticism”, bardziej atmosferze gnostyckiej niż systemie (zob. R. McWilson, *Gnosis, gnosticism and the New Testament, w: Le Origini dello Gnosticismo. Colloquio di Messina 13—18 Aprile 1966. Testi e Discussioni Pubblicati a Cura di Ugo Bianchi*, Leiden 1967, s. 521; tenże, *How Gnostic were the Corinthians?*, NTS 19 (1972—73) 69—72. 74.

³³ Też o gnostyckich przeciwnikach Pawła w Koryncie poddają krytyce między innymi: B. A. Pearson, *The Pneumatikos — Psychikos Terminology in I Corinthians. A Study in the Theology of the Corinthian Opponents of Paul and Its Relation to Gnosticism*, Missoula 1976, passim; R. Scroggs, *Paul: Sophos and Pneumatikos*, „NTS” 14 (1967) 34; B. Rigaux, *L'interprétation du Paulinisme dans l'exégèse récente*, w: *Littérature et Théologie pauliniennes*, A. Descamps (i in.), Lovanium 1960, s. 39.

jednych w duchu sofistycznym, zaś przez drugich w sensie interpretacji rabinistycznych. Taką mądrość Paweł z ironią przypisuje Koryntianom.³⁴ Z kolei — nieco jednostronnie — na greckie tło ideowe wskazuje J. Munck. Koryntianie, stosownie do ich greckiego środowiska, zrozumieć mieli chrześcijaństwo jako „mądrość”, a nauczycieli chrześcijaństwa postawić mieli w rzędzie nauczycieli mądrości, retorów i sofistów. Przeciw takiej postawie miał — według Muncka — występować św. Paweł w 1 Kor³⁵. Inaczej patrzy na problem J. Dupont, dowodząc, że terminologia wokół korynckiej „gnosis” jest całkowicie zrozumiała w kontekście myśli starotestamentalnej i judaistycznej. Gnoza Koryntian jest bliska żydowskiemu pojęciu poznania Boga jako szczególnego poznania właściwego uczonym w prawie i identyfikuje się praktycznie z ich interpretacjami wywodzonymi z Biblii. Zjawiska charyzmatyczne zaś nie wyrastają w Koryncie ze środowiska hellenistycznego, ale są kontynuacją zjawisk zauważalnych już w Antiochii i Cezarei³⁶. Także inni autorzy zwracają uwagę na judaistyczne dziedzictwo ideowo-religijne przeciwników Pawła. J. J. Gunther określa oponentów jako wiernych, którzy wywodzili się z różnych kręgów essenizmu, spośród uczniów Jana Chrzciciela i czytelników rozmaitych apokalips. Wielu z nich zjednoczyło się w zwalczaniu „pseudopostoła” Pawła. Powstał określony ruch antypauliński, który Gunther określa jako chrześcijański apokaliptyczny ruch chrzcielny. Różnice w postawach przeciwników, których rozpoznajemy w poszczególnych listach św. Pawła, nie są większe niż na przykład między Filipem, Piotrem, Barnabą i Pawłem³⁷. Z kolei B. A. Pearson uważa, że oponenti Pawła w Koryncie (w czasie powstania 1 Kor) w swoich opiniach reprezentują spekulacje mądrościowe typowe dla środowiska

³⁴ Por. P. Prat, *La théologie de Saint Paul*, t. I, Paris 1930, s. 106 ns.

³⁵ Por. J. Munck, *Paulus und die Heilsgeschichte*, dz. cyt., s. 127—161.

³⁶ „...notre étude de la notion de «gnosis» chez les Corinthiens n'a pas révélé ce «pneumatisme qui ne peut être que le pneumatisme hellénistique du mouvement de gnose» (cytat tezy R. Bultmanna — przyp. red.). Nous avons abouti, au contraire, à des notions d'inspiration franchement juive”; J. Dupont, *Gnosis. La connaissance religieuse dans les Épîtres de Saint Paul*, Louvain—Paris 1949, s. 261; zob. też: s. 252—262.

³⁷ Por. J. J. Gunther, *St. Paul's Opponents and Their Background: A Study of Apocalyptic and Jewish Sectarian Teachings*, Leiden 1973, szcz. s. 315 ns.

Żydów hellenistycznych, a zbieżne z ideami Filona. Przeciwników Pawła charakteryzuje rodzaj „mistycyzmu mądrościowego”. Paweł zaś przeciwstawia im teologię, która zdradza wpływy faryzajzmu zorientowanego apokaliptycznie³⁸. Bardzo zbliżony pogląd reprezentuje R. A. Horsley, według którego Paweł krytykuje poglądy mające cechy tradycji judaistyczno-hellenistycznej, znane z dzieł Filona i z Mądrości Salomona³⁹.

Pojawili się też autorzy, którzy abstrahują od dyskusji na temat judaistycznego, gnostyckiego czy hellenistycznego charakteru poglądów oponentów Pawła i opisują ich w innych, indywidualnych terminach. Dla przykładu W. K. M. Grossou w twierdził, że przeciwnikami Pawła w Koryncie byli po prostu ludzie o mentalności europejskiej: nastawieni krytycznie, indywidualistycznie i intelektualistycznie⁴⁰. Hipotezy tego typu oparte są na sporej dozie niemożliwych do zweryfikowania spekulacji i trącą ogólnikowością. Na innej drodze unika włączenia się w dyskusję na temat podłoża poglądów oponentów Pawła również J. Hurd, według którego nie istniał żaden zewnętrzny wpływ na gminę, zaś zamieszanie spowodowała zmiana myślenia u samego Pawła między wizytą Apostoła w Koryncie a jego „poprzednim listem” (wzmiankowanym w 1 Kor 5, 9—11), będąca wynikiem Soboru Jerozolimskiego⁴¹. Stanowisko to poddał krytyce P. Benoit⁴².

Dla pełnego obrazu należy również wspomnieć o próbie analizy „socjologiczno-społecznej” przeciwników. S. Arai stwierdza, że zasadniczą siłą opozycyjną wobec Pawła byli w Koryncie „burżuje” należący do klasy wykształconej, odseparowujący się od proletariackiego trzonu gminy⁴³. Czy jednak dzisiejsze pojęcia typu: „burżuazja”, „proletariat”, można bez

³⁸ Por. B. A. Pearson, *The Pneumatikos — Psychikos Terminology*, dz. cyt., passim; tenże. *Hellenistic — Jewish Wisdom Speculation and Paul*, w: *Aspects of Wisdom in Judaism and Early Christianity*, R. L. Wilken, Notre Dame—London 1975, s. 56. 59.

³⁹ Por. R. A. Horsley, *Wisdom of Word and Words of Wisdom in Corinth*, CBQ 39 (1977), 225. 231.

⁴⁰ Por. W. K. M. Grossouw, *Die Entwicklung der Paulinischen Theologie in Ihren Hauptlinien*, w: *Studiorum Paulinorum Congressus Internationalis Catholicus 1961*, vol. I. Romae 1965, s. 79—93.

⁴¹ Por. J. C. Hurd, *The Origin of 1 Corinthians*, London 1965, s. 27—34.

⁴² Por. recenzja P. Benoit w RB 74 (1967), 264—267.

⁴³ Por. S. Arai, *Die Gegner*, art. cyt., s. 431.

zastrzeżeń przenosić na stosunki społeczne panujące w I wieku?

Wskazaliśmy powyżej zasadnicze tendencje w interpretacji problemu przeciwników Pawła w Koryncie, podając tylko niektóre kwestie szczegółowe na przykładzie dyskusji uczonych wokół określonych tekstów 1 Kor, szczególnie wokół czterech pierwszych rozdziałów listu. Owo ograniczenie nie zmienia zasadności głównych wniosków, gdyż uczeni rozpatrujący inne sporne teksty listu wysuwają analogiczne wnioski. Na przykład z analizy 1 Kor 15 jedni określają przeciwników Pawła jako gnostyków (E. Käsemann, H. van Soden, W. Schmithals), inni jako judaizujących (G. Friedrich)⁴⁴. Wchodzą też w grę możliwości innych wpływów: misteryjnych, greckich czy tradycji wewnątrzchrześcijańskich⁴⁵.

III. OCENA DOTYCHCZASOWYCH BADAŃ

Prezentowany przez poszczególnych autorów obraz przeciwników św. Pawła jest — jak widać z powyższych analiz — niejednorodny. Można dziś, z pozycji czasu, pokusić się o zweryfikowanie niektórych przynajmniej wątków interpretacji i wskazać, jeśli nie poglądy, które zachowały do dziś swą aktualność, to przynajmniej ukazać nadal otwarte kierunki rozwiązań.

Pierwszym „negatywnym” uściśleniem jest wniosek wypracowany w dyskusji wokół tez Baura i jego epigonów, że w 1 Kor Paweł nie przeciwstawia się judaizującym.⁴⁶ Pogląd, jakoby istotnym źródłem konfliktu w Koryncie była wrogość Pawła do Żydów, nie wytrzymuje konfrontacji z 1 Kor 11, 22, gdzie Paweł ukazuje przeciwników jako chępiących się swym żydowskim pochodzeniem, a zaraz dalej tak samo charakteryzuje siebie. W świetle Rz 10—11 nie można Pawła uważać za wroga judaizmu. Jeśli byli w Koryncie jacyś judaizujący, to stanowili nie jedyny front, ale co najwyżej jedną z frakcji, zaś istota rozłamów nie z ich obecności wynikała. Wniosek taki potwierdza ustalenie, na jakim „etapie” my-

⁴⁴ Por. E. Fascher, *Die Korintherbriefe und die Gnosis*, w: *Gnosis und NT*, dz. cyt., s. 281—291.

⁴⁵ Por. H.-M. Schenke, K. M. Fischer, *Einleitung*, I, s. 96.

⁴⁶ Por. N. A. Dahl, *Paul and the Church at Corinth*, art. cyt., s. 315.

śli teologicznej św. Pawła powstał 1 Kor⁴⁷. List nie powstał w okresie, kiedy teologię Apostoła określała konfrontacja tylko z judaizmem.

W tym miejscu wykluczyć można przeciwstawną w pewnym sensie interpretację, stawiając drugi „negatywny” wniosek, że podłożem kontrowersji w Koryncie nie były poglądy i wierzenia misteryjne, hellenistyczne. Taka linia interpretacji i przeciwników, i teologii św. Pawła, wywodząca się od R. Reitzensteina, spotkała się z miazdzącą krytyką szeregu poważnych uczonych⁴⁸. Teza Reitzensteina okazała się w świetle późniejszych badań, jeśli nie fałszywa, to na pewno zbyt jednostronna. Nie można dziś nie liczyć się z wynikami badań autorów, wskazujących na elementy judaistyczne inspiracji przeciwników Pawła.

Bardziej złożonym zagadnieniem jest ewentualne gnostyckie tło sporu w Koryncie. Niewątpliwie wywody autorów, stawiających taką tezę, trzeba traktować z dużą ostrożnością. Dokonują oni bowiem nieweryfikowalnego zabiegu, rekonstruując z systemu gnostyckiego znanego ze źródeł z II w. pewne elementy domniemanego „przed-systemu” z I w., nie znanego dziś z jakichkolwiek źródeł. Nic dziwnego więc, że każdy z reprezentatywnych autorów nieco inaczej definiuje „gnostycyzm” z I wieku jako pojęcie wyjściowe do badań. Niemal wszyscy badacze, posługujący się metodą analizy tekstu listu (listów) w poszukiwaniu tam gnozy, ostatecznie dochodzą do bardzo niejasnego obrazu przeciwników Pawła. Tego rodzaju niejasność i nieweryfikowalność jest cechą nowszych prac. Starsi autorzy mieli bardziej precyzyjny wyjściowy obraz gnozy, gdyż dokonywali prostego przeniesienia systemu z II

⁴⁷ Jak podkreśla L. Cerfaux (*Le chrétien dans la théologie paulinienne*, Paris 1962, s. 13) 1 Kor powstał w atmosferze rodzenia się doświadczeń wynikających z wchodzenia chrześcijaństwa w świat grecki, z zetknięcia się z tendencjami intelektualistycznymi, platońskimi i mistycznymi. Można co najwyżej spierać się, czy w tym okresie zachodzi konfrontacja z ideami i mentalnością hellenistycznych entuzjastów nieżydowskiego pochodzenia (W. K. M. Grossouw, *Die Entwicklung*, art. cyt., s. 88 ns), czy z żydo-hellenistami (B. A. Pearson, *Hellenistic — Jewish Wisdom Speculation*, art. cyt., s. 56 ns), czy też ze zwolennikami filozofii greckiej, do czego trzeba dodać jeszcze dźwięczącą nutę konfrontacji z judaizującymi (J. Coppens, *L'état présent des études pauliniennes, Extrait des EphThLouv* 32 (1956), 363—369). Konfrontacja z judaizmem nie jest więc jedynym elementem składowym teologii Pawła na tym etapie.

⁴⁸ Por. J. Stępień, *Teologia św. Pawła*, dz. cyt., s. 140 ns; W. D. Davies, *Christian Origins and Judaism*, dz. cyt., s. 191—200.

w. w wiek I (np. R. Bultmann). Podstawowym więc sprawdzianem aktualności poszczególnych teorii jest weryfikacja punktu wyjścia autorów, to znaczy ich pojęcia gnostycyzmu i jego umieszczenia w kontekście historycznym. Za niekrytyczne i dziś już przestarzałe trzeba uznać owo pojęcie u Reitzensteina, Bultmanna czy — niestety także — Schmithalsa⁴⁹. Niedopuszczalne jest również umiejscowienie w I w. gnostycyzmu w pełnym tego słowa znaczeniu. Mówienie zaś o jakimś „przed-gnostycyzmie” pozostaje, przy dostępnym dziś materiale źródłowym, obracaniem się w sferze hipotez. Istotnie, jeśli będzie się patrzyło na rzeczywistość z punktu widzenia gnostycyzmu z II w., to oczywiście musi się dostrzec w I wieku „przed-gnostycyzm”. Ale co zrobić, gdy mamy do czynienia z identyczną formą słowną w tezach z I wieku poświadczanych o gnostycyzm i na przykład w systemie platońskim czy stoickim? Czy stoimy wobec idei przed-gnostyckiej, czy też przed ujęciem platońskim lub stoickim? Czy wreszcie terminy i tezy użyte w Nowym Testamencie były przed-gnostyckie już przed użyciem ich w Nowym Testamencie, czy może stały się gnostyckie przez ich użycie w kontekście rozwiniętego systemu gnostyckiego w II w.?⁵⁰ Patrzenie na rzeczywistość tylko z punktu widzenia gnostycyzmu na pewno ją deformuje. Musimy patrzeć na przeciwników Pawła w 1 Kor z punktu widzenia ruchów znanych w I w. Przyjmując taką optykę można przyjąć istnienie w I w. „gnozy”, ale nie w znaczeniu technicznym. Gnoza jako poznanie tajemnic niebiańskich jest wspólna w epoce i Żydom, i chrześcijanom, i gnostykom⁵¹.

Teksty z Nag-Hammadi pozwalają wnioskować, że niechrześcijańska forma gnostycyzmu była wcześniejsza od chrześcijańskiej. Skoro niektórzy chcą znajdować w Koryncie z czasów powstania 1 Kor chrześcijańską gnozę (w sensie technicznym), to powinni udowodnić, że wcześniej istniała jakaś postać niechrześcijańska gnozy. Tymczasem posiadane dziś przez nas źródła nie pozwalają na przeprowadzenie takiego dowodu. Nic więc dziwnego, że istnienie takiej przedchrześcijańskiej gnozy staje się jeszcze jednym założeniem dla zwo-

⁴⁹ Por. H.-M. Schenke, *Die neutestamentliche Christologie und der gnostische Erlöser*, w: *Gnosis und NT*, dz. cyt., s. 209 ns.; H.-M. Schenke, K. M. Fischer, *Einleitung*, I, dz. cyt., s. 104.

⁵⁰ Por. R. McWilson, *Gnosis*, art. cyt., s. 514.

⁵¹ Por. H. J. Schoeps, *Judenchristentum und Gnosis*, w: *Le Origini dello Gnosticismo*, dz. cyt., s. 535 ns.

lenników tezy o gnostykach w Koryncie.⁵² Można także mieć — za W. Myszorem — następującą wątpliwość: „...trudno przypuścić, aby polemika Pawła ... nie znalazła choćby śladu odbicia w najstarszych warstwach treściowych gnostycyzmu z Nag-Hammadi. Poza tym równie dobrze można udowodnić wpływ idei Pawła czy Jana na teksty z Nag-Hammadi”⁵³.

Powyższe stwierdzenia, odnośnie do problemu ewentualnego gnostyckiego charakteru poglądów przeciwników Pawła w Koryncie, pozwalają sformułować pewne wnioski ogólniejszej natury. Niewątpliwie trzeba wykluczyć „pan-gnostycyzm”, gdyż mimo zbieżności formalnych terminy techniczne gnostyków nie są jeszcze terminami technicznymi w Nowym Testamencie⁵⁴. Z drugiej strony nie można wykluczyć całkowicie wpływu gnostycyzmu na myślenie Koryntian, chociaż nie gnostycyzmu w sensie technicznym, ale w znaczeniu pewnej atmosfery intelektualno-duchowej. Chrześcijaństwo rozwijało się w takiej między innymi atmosferze i jest swoistą „gnozą” w szerokim tego słowa znaczeniu. Pawła określić można jako „gnostyka” w tym sensie, w jakim posiadał on poznanie tajemnic Bożych. Pewne elementy „gnostyckie” jednakże zawierało wtedy nie tylko chrześcijaństwo, ale również apokaliptyka żydowska⁵⁵. Tak podchodząc do problemu dostrzeżemy, że spór dzisiejszych uczonych, zamykający się w pytaniu, czy Koryntianie reprezentowali mentalność gnostycką czy judaistyczną, nie ma sensu odnośnie do I w., jest po prostu źle postawionym problemem. Istnieje niesprzeczność wątków żydowskich i „gnostyckich” w pierwotnym chrześcijaństwie, co potwierdzają badania rozwiniętego gnostycyzmu. Dowodzi się mianowicie z tekstów z Nag-Hammadi, że gnostycyzm kształtował się najprawdopodobniej w środowisku judaistycznym i właśnie judaizm był pierwszym etapem jego rozwoju⁵⁶. Sam Schmithals popada w sprzeczność, gdy szuka wyjaśnie-

⁵² Na przykład W. Schmithals (*Die Gnosis in Korinth*, 1965, dz. cyt., s. 31) zakłada istnienie „jüdische vorchristliche Christusgnosis”.

⁵³ W. Myszor, *Gnostycyzm. Przegląd publikacji*, art. cyt., s. 219.

⁵⁴ Por. R. McWilson, *Gnosis*, art. cyt., s. 516—523.

⁵⁵ Por. wypowiedź J. Daniélou przytoczona w sprawozdaniu z Kongresu w Messynie (1966 r.), w: *Le Origini dello Gnosticismo*, dz. cyt., s. 650 ns.; por. także S. Lyonnet, *Saint Paul et le Gnosticisme. L'épître aux Colossiens*, tamże, s. 538—550.

⁵⁶ Por. W. Myszor, *Gnostycyzm. Przegląd publikacji*, art. cyt., s. 216 ns.

nia też Pawła w chrześcijaństwie hellenistycznym, w tym także w gnostycyzmie, a z drugiej strony zauważa, że gnostyckie wyrażenia były zrozumiałe w środowisku żydowskim⁵⁷.

Mniej skomplikowana jest próba oceny tych skrajnych tendencji, które wskazują jedynie na grecką mentalność przeciwników Pawła. Muncka na przykład można posądzić o jednostronność,⁵⁸ gdyż skupiając się na elementach greckich nie zadał sobie trudu zbadania ewentualnych judaistycznych elementów mentalności Koryntian. Takiej jednostronności uniknął dużo wcześniej już P. Prat.

Tak więc powyższe ujęcia nie mogą, według nas, претендовать do miana opracowań całościowo rozwiązujących problem przeciwników Pawła w 1 Kor. Teza o przed-gnostyckich oponentach jest mało precyzyjna i nie ma oparcia w tekstach źródłowych. Z kolei skrajne określanie przeciwników jako ludzi o mentalności greckiej (mysteryjnej) jest jednostronne. W tej sytuacji za pewien kierunek rozwiązania problemu przeciwników Pawła trzeba uznać już poszukiwania J. Duponta, wskazującego na inspiracje trendami istniejącymi w judaizmie. Doprecyzowanie tej tezy spotykamy w pracach Gunthera i Pearsona. Czy będzie to judaizm hellenistyczny zbieżny ideowo z Filonem (Pearson), czy apokaliptyczny ruch chrzcielny (Gunther) — jest problemem do dyskusji. Nie spotyka się w literaturze dyskusji, która dostarczałaby decydujących argumentów w jedną z tych opinii, ale wydaje się że na tej linii leży rozwiązanie problemu przeciwników Pawła w Kor. Nie jest zadaniem krótkiego artykułu podać rozstrzygające argumenty za którąś z tych opinii. Wydaje się, że Pearson głębiej zajął się samym 1 Kor, wydobywając charakterystyczne dla listu akcenty. Z kolei Gunther umieścił 1 Kor mocniej na tle problematyki innych listów Pawła. Jego teza doskonale uzgadnia problem przeciwników w 1 Kor z podobnym problemem w sąsiadujących czasowo listach: Gal i 2

⁵⁷ Por. W. Schmithals, *Die Gnostischen Elemente*, art. cyt. s. 363.

⁵⁸ „There is thus no specifically Hellenistic Gentile Christianity to be found in the New Testament. No single New Testament document can be labelled as basically Gentile, but for almost every document it is possible to demonstrate its mixed Jewish-Gentile character. The conclusion that should be drawn is the impossibility of drawing rigid distinction between Jewish and Gentile elements in early church”; H. Marshall, *Palestinian and Hellenistic Christianity: Some Critical Comments*, NTS 19 (1972—73), 283 ns.

Kor. Z tego względu można chyba na obecnym etapie badań uznać koncepcję Gunthera za najbardziej dojrzałą i interesującą.

The Problem of St. Paul's Opponents in 1 Cor

Summary

The reconstruction of the historical-religious background, including the identification of Paul's opponents in Corinth, is the condition of the proper understanding of St. Paul's first letter to the Corinthians.

On the basis of the letter and other sources (Acts, 2 Cor, archeology, history), the author puts together the views and the situation of the opponents and indicates some research problems. Among them are: the question of the homogeneity of the letter, the ambiguity of 1 Cor 1:12, as well as some methodological problems.

It turns out that the meaning of the Corinthians' theses is not univocal, so that they have to be interpreted through the reference to a particular historical — religious background. Contemporary interpretations of the Corinthians' views follow several main lines, discussed in the second part of the article. F. C. Baur thought that the opposition against Paul resulted from the controversy between the paulinists and the "judaizantes". W. Lütgert and the "Religionsgeschichte Schule" pointer to the gnostic character of St. Paul's opponents. Today this trend is represented by U. Wilckens, W. Schmithals and H. Conzelmann. Others demonstrate the hellenistic (e.g. J. Munck) or judaistic (J. Dupont) background, or, also the influence of both these worlds together (P. Prat). Currently, some scholars have been concentrating also on the hellenistic judaism (B. A. Pearson), or on the Christian apocalyptic baptism movement (J. J. Gunther).

The last part of the article contains an evaluation of all these lines of interpretation. F. C. Baur's claim collapses when confronted with Rom 10—11 and 1 Cor 11, 22; moreover, it is based on a biased view of the Church, emerging from philosophical principles. The gnostic thesis is too speculative, since no gnostic documents (in the technical sense) from before the second century are available. The scholars representing this line of interpretation point to a very ambiguous image of the hypothetical „gnosis” in the first century. The author of the article advances the view that one cannot talk about „gnosis” in the technical sense in the times of 1 Cor, but that one can view „gnosis” in the sense of the intellectual and spiritual climate of the

epoch. In this sense both Christianity and Judaism were the peculiar form of "gnosis". The problem of the opposition of Jewish and gnostic ideas does not arise, since Judaism was the first stage in the development of gnosis. Although the author shares J. Munck's view about the hellenistic character of the opponents, he also emphasizes its one — sided character. Particularly interesting in contemporary literature is the attempt to show hellenistic judaism (Pearson), or the Christian apocalyptic baptist movement (Gunther) as the background on which there appeared the opponents of Paul's theses.

G. Rafiński